ISSN 2651-5148

temaşa

#22
Aralık
2024

ERCİYES ÜNİVERSİTESİ FELSEFE BÖLÜMÜ DERGİSİ

BU SAYIDA:

NİSANUR ÇEKMECE ● MERDAN HANYYEV ● MELTEM GÜLER ● ELİF CAN ÇAKIR / HALİL ÇAKIR ● TİMUÇİN BUĞRA EDMAN ● AHMET UMUT HACIFEVZİOĞLU ● HATİCE GÖKTAŞ ● ATİLLA AKALIN ● İZZET ÇIVGIN ● İBRAHİM GÜNAYDIN ● GÖKHAN AKBAY ● SERDAR SAYGILI / GÜLSİMA URTEKİN ● ONGUÇ SEFEROĞLU ● MELİH CAN KIZMAZ / İBRAHİM HALİL POLAT ● EMEL ZORLUOĞLU AKBEY ● AHMET BURAK KAHRAMAN

temaşa

Felsefe Dergisi
Journal of Philosophy

Sayı Number 22
Aralık December 2024

İmtiyaz Sahibi | Owner
Prof. Dr. Arslan TOPAKKAYA

Baş Editör | Editor in Chief
Prof. Dr. Arslan TOPAKKAYA

Editörler | Editors
Doç. Dr. Serdar Saygılı

Danışma Kurulu | Advisory Board
Prof. Dr. Thomas Sheehan (Stanford University)
Prof. Dr. Ali Osman Gündoğan (Muğla S. Koçman Üni.)
Prof. Dr. Harun Tepe (Hacettepe Üni.)
Prof. Dr. Veli Urhan (Gazi Üni.)
Prof. Dr. Lokman Çilingir (Ondokuz Mayıs Üni.)
Prof. Dr. Celal Türer (Ankara Üni.)
Prof. Dr. Taşkıner Ketenci (Mersin Üni.)
Prof. Dr. Hans-Helmuth Gander (Universität Freiburg / Almanya)
Prof. Dr. Koray Değirmenci (Ankara Müzik ve Güzel Sanatlar Üni.)
Prof. Dr. Hamdi Bravo (Ankara Üni.)
Doç.Dr. Vedat Çelebi (Erciyes Üni.)

Yayın Kurulu | Editorial Board
Prof. Dr. Arslan TOPAKKAYA (Erciyes Üni.)
Prof. Dr. Kasım KÜÇÜKALP (Uludağ Üni.)
Doç. Dr. Sinan KILIÇ (Erciyes Üni.)
Prof. Dr. Mehmet Kasım ÖZGEN (Erciyes Üni.)
Doç. Dr. Cengiz Mesut TOSUN (Mersin Üniv.)
Doç. Dr. Serdar Saygılı (Erciyes Üni.)
Doç. Dr. Faruk MANAV (Gazi Üni.)
Dr. Öğr. Üyesi Haluk AŞAR (Erciyes Üni.)
Dr. Öğr. Üyesi E. Erman RUTLİ (Erciyes Üni.)

Sekreterya | Secretariat
Arş. Gör. Esra HALICI

Yazışma Adresi
Erciyes Üniversitesi, Edebiyat Fakültesi
Felsefe Bölümü, Melikgazi, Kayseri / Türkiye

Mailing Address
Erciyes University, Faculty of Arts, Philosophy
Department, Melikgazi, Kayseri, TURKEY

Temaşa uluslararası hakemli bir dergidir. Yayın dili Türkçe, İngilizce, Almanca ve Fransızcadır. Altı ayda bir (Haziran ve Aralık) yayımlanır.

Temaşa Journal of Philosophy is an international and peer reviewed journal. Published semiannually (June and December) in Turkish, English, German and French.

TR DİZİN, The Philosopher's Index, Index Copernicus, Sobiad, DRJI, MLA, ERIH PLUS, ResearchBib, Sherpa Romeo, Academindex

ISSN: 2651-5148
Temaşa Dergipark Sayfası
Erciyes Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Felsefe Bölümü
Tel: 0352 437 9342 Fax: 0352 437 9343

Sayfa Düzeni | Designer
Eylem Akçay

İçindekiler/Table of Contents

Is There a Way to Explain Hereafter Philosophically? On Ibn Hindū's Eschatology
Âhiret Hayatı Felsefî Açıdan Temellendirilebilir mi? İbn Hindû'nun Eskatoloji Öğretisi **6**
Nisanur Çekmece

Saidüddin Fergānî's Understanding Of Human, Place And Effect Of The Prophet's Spiritual Reality (Muhammadan Reality)
Saidüddin Fergānî'nin İnsan Anlayışında Hakikat-i Muhammedî'nin Yeri ve Tesiri **22**
Merdan Hanyyev

On Love: Reading Plato with Jacques Lacan
Aşk Üzerine: Platon'u Jacques Lacan'la Okumak **33**
Meltem Güler

Aging as Imagination and Experience In Schopenhauer's Thought
Schopenhauer'de İmgelem ve Deneyim Olarak Yaşlanma **53**
Elif Can Çakır / Halil Çakır

Matrix'in Aynasında: Dijital Çağın Anomi ve Simülasyon Labirenti
In the Mirror of the Matrix: The Labyrinth of Anomie and Simulation in the Digital Age **66**
Timuçin Buğra Edman

The Concept of "Tradition" and Turkish Intellectuals from the Perspective of Doğan Özlem's Hermeneutics Approach
Doğan Özlem'in Tekilci, Tarihselci ve Yorumlamacı Yaklaşımı Perspektifinden "Gelenek" Kavramı ve Aydınlarımız **78**
Ahmet Umut Hacıfevzioğlu

Muḥammad Emin Shirwānī's View of Metaphysical Issues
Mehmet Emin Şirvânî'nin Metafizik Meselelere Bakışı **88**
Hatice Göktaş

The Event Theory of Hope as an Alternative to Pessimism: A Non-Stoic Approach
Karamsarlığa Bir Alternatif Olarak Umudun Olay Teorisi: Stoacı Olmayan Bir Yaklaşım **105**
Atilla Akalın

Creation, City and State in *Early Dynastic Mesopotamia* (2900-2334 BC)
***Erken Hanedanlar Dönemi* Mezopotamya'sında (MÖ 2900-2334) Yaratılış Miti ve Kent-Devletler** **118**
İzzet Çıvgın

An Examination of the Origin of the Concept of Phainomenon in Relation to Heidegger's Understanding of Being
Heidegger'in Varlık Anlayışı Özelinde Phainomenon Kavramının Kökenine Dair Bir İnceleme **144**
İbrahim Günaydın

What Kind of a Causality Concept Do We Need in Behavioral and Social Genomics?
Davranışsal ve Sosyal Genomikte Nasıl Bir Nedensellik Kavramına İhtiyacımız Var? **157**
Gökhan Akbay

Immanuel Kant's Philosophy from the Perspective of Gilles Deleuze: An Evaluation of Deleuze's Reading of Kant
Gilles Deleuze Açısından Immanuel Kant Felsefesi: Deleuze'ün Kant Okuması Üzerine Bir Değerlendirme **171**
Serdar Saygılı / Gülsima Urtekin

Herakleitos ve Sokrates'te Bilge İnsanlar ve Cehaletleri
Heraclitus and Socrates on Wise Humans and Their Ignorance **181**
Tonguç Seferoğlu

Doğayı Sevmek: Doğa Etiği Üzerine Bir Tartışma
Caring for Nature: A Discussion on the Ethics of Nature **194**
Melih Can Kızmaz / İbrahim Halil Polat

Sınırların Ötesinde Ev Bulmak: Leila Aboulela'nın Yazılarında Sufizm ve Yurtsuzluk
Finding Home Beyond Borders: Sufism and Homelessness in Leila Aboulela's Writing **205**
Emel Zorluoğlu Akbey

Consumer Society, Capitalism and Women: Aesthetic Operations
Tüketim Toplumunda Kadın ve Estetik Operasyonlar **217**
Ahmet Burak Kahraman

Yazarlara Notlar **241**

Araştırma Makalesi
Başvuru: 07.10.2024
Kabul: 13.11.2024
Atıf: Saygılı, Serdar ve Gülsima Urtekin. "Gilles Deleuze Açısından Immanuel Kant Felsefesi: Deleuze'ün Kant Okuması Üzerine Bir Değerlendirme," *Temaşa Felsefe Dergisi* sayı: 22 (Aralık 2024): 171-180. https://doi.org/10.55256/temasa.1562926

Gilles Deleuze Açısından Immanuel Kant Felsefesi: Deleuze'ün Kant Okuması Üzerine Bir Değerlendirme

Serdar Saygılı[1]
ORCID: 0000-0003-1986-6448
Gülsima Urtekin[2]
ORCID: 0000-0002-5873-3966

DOI: 10.55256/TEMASA.1562926

Öz

Gilles Deleuze, kıta felsefesinin önde gelen filozoflarından birisi olarak kabul edilmektedir. Deleuze felsefeyi kavram yaratmak, kendisini de saf metafizikçi olarak tanımlamıştır. Deleuze felsefesine sistem filozoflarını okumakla başlamıştır. Bu okumalar arasında dikkat çeken isimlerden biri de Kant olmuştur. Deleuze, bu okumalar sonucunda verdiği seminerlerde dinleyicilerini Kant üzerine düşünmeye yönlendirirken aynı zamanda Kant sistemi üzerinde analizler yapmıştır. Deleuze'ün Kant üzerine yaptığı analizler çağdaşları tarafından takdir görmüştür. Zira Kant felsefesindeki zorluklar ya da muğlak olarak değerlendirilebilecek bağlantılar, Deleuze'ün okumalarıyla açıklık kazanmıştır. Deleuze yaptığı analiz sonucunda Kant'ın sabit özne, uzam-zaman ve sistemli düşünme anlayışlarını eleştirmiştir. Çünkü Kant'ın sabit özne anlayışı herhangi bir sisteme bağlı düşünmeyi gerektirir. Özne, sistemin dışına çıkamadığı için farklı düşünmeyi ertelemektedir. Deleuze, Kant'ın kategoriler, uzam-zaman ve özne anlayışıyla farklı düşünmeyi olumsuzlayan bir sistem geliştirdiğini düşünmüştür. Deleuze Kant'ın bu sistemini eleştirirken köksap düşünme ve oluş içinde özne anlayışı bağlamında sistemsiz bir düşünce geleneği başlatmıştır. Bu bağlamda Kant'ı eleştirmesine rağmen Kant etkilerini de felsefesine taşımıştır. Bu çalışmada Kant felsefesi ile Deleuze fikirleri arasındaki etkileşimler ele alınacak, Kant'ın Deleuze felsefesindeki yeri tartışılacaktır.

Anahtar Kelimeler: Deleuze, Kant, Uzam, Zaman, Transandantal Özne, Köksap.

Immanuel Kant's Philosophy from the Perspective of Gilles Deleuze: An Evaluation of Deleuze's Reading of Kant

Abstract

Gilles Deleuze is recognized as one of the leading philosophers of continental philosophy. Deleuze defined philosophy as the creation of concepts and himself as a pure metaphysician. Deleuze began his philosophy by reading system philosophers. Kant was one of the most prominent names among these readings. In the seminars he gave as a result of these readings, Deleuze encouraged his listeners to think about Kant while at the same time analyzing the Kantian system. Deleuze's analyses on Kant were appreciated by his contemporaries. This is because the difficulties in Kantian philosophy or the connections that could be considered vague were clarified through Deleuze's readings. As a result of his analysis, Deleuze criticized Kant's conceptions of the fixed subject, space-time and systematic thinking. Because Kant's conception of the fixed subject requires thinking tied to a system. Since the subject cannot go outside the system, it postpones thinking differently. Deleuze thought that Kant developed a system that negates different thinking with his understanding of categories, space-time and subject. While criticizing Kant's system, Deleuze initiated a tradition of unsystematic thought in the context of rhizome thinking and the conception of the subject in becoming. In this context, although he criticized Kant, he also carried Kantian influences into his philosophy. In this study, the interactions between Kant's philosophy and Deleuze's ideas will be discussed and the place of Kant in Deleuze's philosophy will be discussed.

Keywords: Deleuze, Kant, Space, Time, Transcendental Subject, Synthesis, Rhizome.

[1] Doç. Dr., Erciyes Üniversitesi, Edebiyat Fakültesi, Felsefe Bölümü. serdarsaygili@erciyes.edu.tr
[2] Doktora Öğrencisi, Erciyes Üniversitesi, Edebiyat Fakültesi, Felsefe Bölümü. urtekingulsima@gmail.com

Giriş

Deleuze açısından filozoflar kavram dostu olmakla birlikte, kavram üretme gücünü kuvve olarak içlerinde taşımaktadır.[3] Bu bakımdan Deleuze'un, Kant taraftarı bir filozof olduğu düşünülebilir. Çünkü Kant'ı kavramsallaştırma bakımından bir üretim makinesi olarak değerlendirmektedir. Kant'ın felsefesi incelendiğinde yeni bir kavram ya da yeniden anlamlandırılmış bir kavram her zaman ortaya çıkmaktadır. Kant, ürettiği kavramlarla felsefesinde kritikler yapmaya çalışmıştır. Kritiklerde amaç akıl, bilme yetisi ve aklın olanaklarına sınır çizmektir.[4] Ancak bu anlayış bildiklerimize çizilen bir sınır olarak yeni anlayışların temelini oluşturmaktadır. Nitekim Kant felsefesine 'Neyi bilebilirim?' sorusuyla başlayarak yeni bir metafizik perspektif geliştirmiştir. Böylece Batı Metafiziğindeki Tanrı'nın ispatı, ruhun ölümsüzlüğü gibi sorunları çözmeyi amaçlamıştır.[5] Dolayısıyla inşa edeceği sistemin sınırları belirlenmiş bu bağlamda yeni kavramlar oluşturulmuştur. Kant, kuracağı sistem için eskimiş kavramları kendi sistemi için değişime ve dönüşüme uğratmıştır. Sözgelimi uzam ve zaman kategorilerden bağımsız değerlendiriliştir. Aristoteles'ten Kant'a kadar kategoriler arasında değerlendirilen uzam ve zaman, artık değişim ve oluşumun dışında bağımsızlaşmıştır. Aynı zamanda özne Kant'ın yarattığı sistem içinde dönüşüme uğramıştır. Özne, düşünen özne olmanın yanında düşündüğü şeyin de öznesi olmuştur. Dolayısıyla Kant, kavramları kuracağı sistem için dönüşüme uğratmıştır.

Deleuze için kavram üretmek elbette önemlidir. Ancak üretilen kavramlarla bir sistem oluşturmak fark bağlamında düşünmeyi engelleyen bir durumdur. Fark bağlamında düşünmek, kavramları herhangi bir sistemden bağımsız düşünmeyi gerektirmektedir. Böylece kavramlar düşünme ve anlamayı genişletecek biçimde kullanılabileceklerdir. Deleuze'e göre, yeni kavram üretmek düşünme ve anlamayı genişletmek için gereklidir. Çünkü kurulu olan her sistem mevcut sistemin içinde düşünmeyi gerektirir. Bu bağlamda üretilen her kavram da mevcut sisteme hizmet etmek durumundadır. Oysa Deleuze için kavram, mülkiyetsiz olmalı ve aidiyeti olmamalıdır. Şayet kavram düşünceyi bir temsile indirgerse yerleşik olacaktır, oysa hem kavram hem de düşünce göçebe olmalıdır. Kavram ve düşüncenin göçebe olması özdeşliklerin dışında farkın ortaya çıkmasına olanak tanıyacaktır. Bu farklılık ise başta özne olmak üzere birçok alanın gelişmesine imkân sağlayacaktır.[6] Bu bağlamda düşüncede kurulan her sistem, farklılığa ve olumsallığa açık olmalıdır.[7] Fark ve olumsallığın içinde kaybolduğu özdeşlikçi düşünce sistemleri Batı düşünce sistemi olarak değerlendirilmiştir. Deleuze ve birçok esere birlikte imza attıkları Guattari[8], Batı düşünme geleneğine karşı köksapı geliştirmiştir.[9] Batı düşünme modeli olarak değerlendirilen ağaç biçimli düşünme, bir köke bağlı olarak düşünmeyi gerektirmektedir. Bunun sunucunda ağaç olarak metaforlaşan sistem kendisine bağlı düşünmeyi gerektirecektir. Bu durum da bir köke bağlı olarak farkı yoksaymayı ve tek tip düşünmeyi beraberinde getirecektir. Ancak köksap (rizom), aşkınsal olan tüm sistemlerin reddinin olanağı olarak geliştirilerek içkin düşünmenin kapılarını aralamaktadır. Köksap kavram olarak, dikey olmanın aksine yatay olarak büyüyen ve yeni filizler veren bir ağaç biçimindedir. Köksapın yatay büyümesinden dolayı bir köke, bir yere ya da bir hiyerarşiye ait değildir. Başı ve sonu belli olmadığı gibi gövdesinden taşarak büyüyen bir yapıya sahiptir.[10] Köksap düşünme modeli, herhangi bir köke bağlı olmadan aidiyet belirtmeyen hiyerarşik düzene karışı konumlanmaktadır. Merkezi ya da kökensel düşünme köksap düşünmenin ancak bir dalını temsil etmektedir. Köksap düşünmede farklı bağlantıları ve çoklu düşünmeyi olanaklı kıldığı için aşkın olan her türlü düşünmeye ket vurmaktadır. Aşkın düşünme, bir öze, kökene, hakikate yönlendirme potansiyeline sahiptir.[11] Aşkın olan özü bakımından bir belirlenmişliğe sahiptir. Düşünmeyi erteleyen

[3] Gilles Deleuze ve Felix Guattari, *Felsefe Nedir?*, çev. Turhan Ilgaz. (İstanbul: YKY Yayınları, 2001), 14.
[4] Ahmet Ayhan Çitil, *Kant Okumaları* (İstanbul: Dergâh Yayınları, 2021), 13.
[5] Çitil, *Kant Okumaları,* 26.
[6] Gilles Deleuze ve Felix Guattari, *Kapitalizm ve Şizofreni*, çev. Ali Akay. (İstanbul: Bağlam Yayınları, 1990), 57-58.
[7] Kasım Küçükalp, "Deleuze'ün Felsefe Kavrayışı," *Kaygı* (2009/12): 133.
[8] Deleuze ve Guattari birçok eseri birlikte kaleme aldıkları için hangi düşüncenin kime ait olduğunu kestirmek oldukça zordur. Ancak "Kant Üzerine Dört Ders" kitabı da Deleuze'un derslerinden derlenmiştir. Dolayısıyla Guattari'den ziyade Deleuze'ün ismi zikredilecektir.
[9] Sinan Kılıç, "Deleuze-Guattari: Yersizyutsuzlaştırma Makinesi Olarak Şizoanalitik Fark ve Arzu Ontolojisi" (Doktora Tezi, Bursa Uludağ Üniversitesi, 2012), 120.
[10] Hamit Ölçer ve Himmet Hülür, "Deleuze ve Guattari'de Köksapsal Düşünce," *Kavramlar ve Kuramlar Düşünce Bilimleri* (2020): 850.
[11] Kılıç, "Deleuze-Guattari: Yersizyutsuzlaştırma Makinesi Olarak Şizoanalitik Fark ve Arzu Ontolojisi," 22.

bazen de düşünmeye ket vuran, aşkın olanın mevcudiyetidir. Zira düşünülecek olan aşkın olanın bünyesinde gizlenmiş ya da cevaplanmıştır. Köksap düşünce, belli bir noktada durmayıp mevcut anlayıştan kaçış olanağını sağlamaktadır. Bu bağlamda düşünceyi yersizyurtsuzlaştırmaktadır. Köksap düşünce, nihai olarak düşünceyi bağlı olduğu köklerden koparak, Batı düşüncesindeki tekçi düşünce sistemini çökertip çoğulcu hareketi olanaklı kılmaktadır.

Deleuze, felsefesine sistem filozoflarını okumakla başlamıştır. Bu okumalar sonucunda felsefesi, birinci ve ikinci dönem olmak üzere ikiye ayrılmaktadır. Birinci döneminde, Nietzsche, Bergson, Spinoza ve Kant gibi filozofları okumuştur. Deleuze'ün yaptığı okumalar onun felsefesine yön vermiştir. Sözgelimi Nietzsche'nin *sonsuz tekrarlama* kavramından etkilenerek oluş ve tekrar kavramları üzerine düşüncelerini derinleştirmiştir. Farkın olumlanması ise Deleuze'ün düşünce yapısında -yukarıda bahsi geçen- köksapın gelişmesini sağlamıştır. Buna paralel olarak Kant üzerine yaptığı okumalar sonucunda Kant'ın aşkınsal olana yaklaşımını değerlendirmiştir. Kant'ın geliştirdiği kavramların Kant sistemi içindeki yeri ve pratik alandaki karşılığını değerlendirmiştir. Deleuze bu çalışmalarını doğrudan Kant'ın ortaya koyduğu ilkeleri değerlendirerek değil; Kant mimarisini analiz ederek gerçekleştirmiştir. Deleuze'ün yaptığı analizler Kant mimarisinin arkasındaki kavramlar arası bağlantıyı ortaya çıkarmıştır. Deleuze böylece mevcut bağlantılar arasındaki aşkınsal olanın temelini sarsmayı istemiştir. Deleuze'ün verdiği derslerden derlenen *Kant Üzerine Dört Ders* adlı eser Kant felsefesine yönelik derin analizler içermektedir. Deleuze, Kant felsefesindeki çelişkilerini ortaya koymaya çalışırken yaptığı analizler sonucunda Kant felsefesini aydınlatmıştır. Deleuze, Kant felsefesini okurken öncelikle Kant'ı anlamaktan ziyade Kant'ın büyüsüne kapılmamak gerektiğini ifade etmiştir. Çünkü Kant'ın felsefesi yoğun bir atmosferden oluşmaktadır. Yöntem olarak, Kant'ın ritminin yakalanması gerektiğinin düşünmüştür. Böylece Kant felsefesindeki yoğun sis dağılacak ve onun mimarisi ortaya çıkacaktır.[12] Bu bağlamda Deleuze, Kant'ın kritiklerini kritiklerle aydınlatmıştır. Deleuze'ün amacı, filozofu eleştirirken kendi kendisini de budamasıdır. Bu okuma sistemi esasen Deleuze tarafından filozofu hadım etme olarak değerlendirilmiştir.[13] Çünkü filozofun söyledikleri hem kendilerini hem de çevresindekileri kötü yola sürüklemektedir. Hadım etmeyle beraber tepkisel güçlerin etkileri azaltılmaya çalışılmıştır. Dolayısıyla eleştirilen filozofun düşünceleri pratik alanda herhangi bir etkiye sebep olmadan hadım edilmiş olacaktır.

Bu çalışmada Deleuze'un tabiriyle Kant felsefesindeki yoğun sisin altındaki mimari yapı değerlendirilecektir. Kant felsefesinde üretilen kavramlar, kavramların anlamı bu kavramların inşa ettiği mimari yapı incelenecektir. Bu bağlamda Kant'ın apriori ve aposteriori ile kurmuş olduğu zorunluluk bağlantıları, zaman ve uzamın aşkın olma durumu, kategorilerin bağlamı ve transandantal öznesinin uzantıları Deleuze okumalarıyla değerlendirilecektir. Kant karşıtı olan Deleuze'ün felsefesine sinmiş olan Kant sisteminin etkileri değerlendirilecektir.

1. Deleuze'un Kant Okumaları Üzerine Analizler

Felsefe tarihinde her yıkımdan sonra yeni bir yapı inşa edilmiştir. Zira yıkılan anlayışın yerini boşluğa bırakması tüm çabayı beyhude kılmaktadır. Kant ise ürettiği kavramlarla hem geleneksel metafizik anlayışını tersyüz etmiş hem de geleneksel metafiziği yıkarken aşkınsal bir felsefe inşa etmeye başlamıştır. Kant, saf aklın kritiğini yaparak transandantal bilgi ve aklın sınırlarını çizmeye çalışmıştır. Amaç, bir bilim olarak felsefeyi inşa etmektir. Kant, öncelikle yargı yetilerimizden başlayarak analitik ve sentetik yargıların ayırımını yapmıştır. Ona göre, analitik yargılar, var olanın bilgisini açıklar, sentetik yargılar ise var olanın bilgisini vermenin yanında var olana yönelik bilgileri genişletirler.[14] Kant, yargı ayrımından sonra bilgi için de apriori ve aposteriori olmak üzere iki ayırımdan bahsetmiştir. Şayet *şeyin* bilgisi deneyime bağlı olarak sunuluyorsa aposteriori, deneyimden bağımsız saf akla ve saf anlama yetisine dayanıyorsa aprioridir.[15] Bu bağlamda Kant bilgiyi elde etme sürecinde sentetik apriori bilgiyi olanaklı kılmak

[12] Gilles Deleuze, *Kant Üzerine Dört Ders*, çev. Talat Kılıç. (İstanbul: Kabalcı Yayınları, 2020), 15.
[13] Cengiz Erdem, *Ölümsüzlük Teorisi ve Gilles Deleuze* (Kült Neşriyat E-Kitap, 2013), 7.
[14] Immanuel Kant, *Prolegomena*, çev. İonna Kuçuradi ve Yusuf Örnek. (İstanbul: TFK Yayınları, 2015), 14.
[15] Kant, *Prolegomena*, 15.

istemiştir. Apriori bilgilerin deneyimden bağımsız olması Kant felsefesinde saf olanı temsil etmektedir. Saf olanı temsil eden apriori'nin bilgiye dönüşmesi, ancak onun kendisini zaman ve uzama bağlı olarak sunmasıyla mümkün olacaktır. Kant'a göre, saf olanın kendini sunuşu görü sayesinde gerçekleşmektedir. Görü, nesneler tarafından uyarılmayı sağlayan duyudur. Apriori görmeyi saylayan ise duyusal görülerdir. Nihayetinde görü olmadan saf apriori'nin bilgisine sahip olunmayacaktır. Bu durumda Kant'ın meşhur önermesi açığa çıkmış olur: *kavramsız görüler kör, görüsüz kavramlar boştur.*[16] Görü, uzam ve zamanla beraber bir tasarıma dönüştükten sonra şeylerin tasarımını sunabilecektir. Bu durumda nesneler olduğu gibi değil, duyular vasıtasıyla sunulduğu haliyle anlaşılabilir duruma gelecektir.[17]

Kant'ın yarattığı kavramlardan olan aşkınsal, Deleuze açısından yeni bir kavram olmasına rağmen apriori ve aposteriori kavramlara yeni anlamlar yüklenmesiyle oluşmuştur.[18] Yine benzer şekilde bu kavramlar birbirinin karşıtı olarak kullanılmıştır. Nitekim apriori bilgi, deneyime dayalı olmayan evrensel ve zorunlu olması bakımından kaynağı deneyim olan aposteriori bilgiden ayrılır.[19] Deleuze açısından, Kant apriori olana evrensellik ve zorunluluk atfetmek için zaman ve uzama gitmiştir. Ancak Kant zaman ve uzamı Aristoteles'ten farklı olarak ayrı bir kategori olarak değerlendirmiştir. Aristoteles'te kategoriler yüklem olarak sunulmaktayken Kant'ta koşulları temsil etmiştir.[20] Deleuze, Kant'ın kategorilerinin (birlik, çokluk, bütünlük, gerçeklik, yâdsıma, sınırlama, töz, neden, karşılıklılık) neden yüklem değil de koşul olduğu analiziyle dikkat çekmiştir. Deleuze'e göre, herhangi bir nesne ancak çok olarak kavrandığı sürece çoğulluğun birliğine böylece gerçekliğine sahip olacaktır. Daha sonra kavram kendisi olmayanları dışlayarak sınırlama içine girecek ve her neyse o olacaktır. Nihayetinde hem kendisinin nedeni olacak hem de kendi dışında kalan nesnelerin nedeni olacaktır.[21] Deleuze, Kant'ın bu çalışmalarını sunum ve temsilleri ayırt etmek için gösterdiği çaba olarak değerlendirmiştir.[22] Deleuze bu noktada Kant'ın kategorilerle beraber mümkün deneyimleri tek başına anlamsız hale getirdiğini düşünmüştür. Çünkü deneyimlerle beraber kategoriler anlam kazanmaktadır. Kant'ın kategorileri son durumda apriori forma dönüşerek bilimsel nitelik kazanmış olacaktır.[23]

Deleuze göre, Kant'ın önemi zaman kavramını altüst etmesinden kaynaklanmaktadır. Çünkü Kant'ın sistematiğinden önce zaman, Aristoteles'in kategorilerinin arasındaydı. Ancak Kant, zaman ve uzamı kategorilerin dışında temsilerin sunumuna dönüştürmüştür. Çünkü zaman, bu sistematiğin içinde artık farklı bir anlam kazanmıştır. Deleuze, Kant'ın zaman üzerindeki değişikliğini Hamlet'in 'zaman zıvanadan çıktı' ifadeleriyle açıklamaya çalışmıştır. Bu noktada zıvana zamanın etrafında dönen menteşeler olarak karşımıza çıkmaktadır.[24] Kant'ın zamanı artık olup biteni kendi etrafında döndürecektir. Çünkü Kant'ın formülüyle beraber zaman mevcut tüm anlayışların tersine bir anlam kazanmıştır. Deleuze, Kant'ın zamanı değişim ve oluşumun değişmeyen unsuru olarak sabitlediğini ifade etmiştir.[25] Ona göre Kant, zaman ve hareket arasında döngüsel bir çark oluşturmuştur. Çünkü harekete bağlı zaman anlayışı Kant'la beraber zamana bağlı harekete doğru değişim yaşamıştır.[26] Bu bağlamda fenomenler de zamanın içinde varlığını ortaya koymaya çalışacaktır. Bundan sonra Kant felsefesinde bir ayrım daha ortaya çıkmaktadır: zamanın içinde bir görünüşe sahip olabilecek fenomenler ve zamanın dışında kalan numenler. Son durumda zaman, fenomenin koşulu olması nedeniyle aşkın olarak nitelendirilir. Nitekim fenomenler artarda geldiğinde onları sıralayan onları özneye sunan zamandır. Deleuze Kant felsefesinde zamanın aşkınsallığını aydınlattıktan sonra uzam için de benzer bir yol izlemiştir. Kant'a göre, uzam da zaman gibi ardışıklığa sahip değildir, bu nedenle uzam parçalara

[16] Immanuel Kant, *Pratik Usun Eleştirisi*, çev. İsmet Zeki Eyüboğlu. (İstanbul: Say Yayınları, 2020), 14.
[17] Kant, *Prolegomena*, 31-32.
[18] Deleuze, *Kant Üzerine Dört Ders,* 16.
[19] Çitil, *Kant Okumaları,* 81.
[20] Deleuze, *Kant Üzerine Dört Ders*, 18, 20.
[21] Deleuze, *Kant Üzerine Dört Ders*, 21.
[22] Deleuze, *Kant Üzerine Dört Ders,* 23.
[23] Kudret Aras, *Gilles Deleuze'ün Felsefesinde Özne-Oluş'un Ontolojik Tasarımı* (İstanbul: Çıra Yayınevi, 2023), 29.
[24] Deleuze, *Kant Üzerine Dört Ders,* 47, 56.
[25] Aras, *Gilles Deleuze'ün Felsefesinde Özne-Oluş'un Ontolojik Tasarımı*, 29.
[26] Gilles Deleuze, *Zaman-İmge*, çev. Burcu Yalçın ve Emre Koyuncu. (İstanbul: Norgunk Yayıncılık, 2004), 56.

ayrılamaz.[27] Uzamın tek bir yerde parçalara ayrılmaması onun öznesini bölmesine neden olmaktadır. Çünkü uzamda bulunan ben ve benlik bir ayrılığa düşmektedir. Deleuze'e göre, uzamın özneyi bölmesi esasen onun sınırlılığından kaynaklanmaktadır. Uzam dışsallığın sınırına, zaman ise içselliğin sınırlarına sahip olarak düşünülürse düşünen ben ile ben olan ben arasında fark ortaya çıkacaktır.[28] Bu noktada özneler zaman çizgisiyle birbirinden ayrılmıştır. Dolayısıyla düşüncenin içindeki ben, öteki bene karşı yabancılaşır. Deleuze'e göre bu noktada dikkat edilmesi gereken husus, Kant'ın böyle bir tabir kullanmamış olmasıdır.

Deleuze'e göre, uzam ve zaman Kant için artık öznenin iki farklı biçimine dönüşmüştür. Çünkü Kant'ın uzam-zamanı ve kategorileri özneyi ampirik ve aşkınsal olarak iki forma dönüştürmüştür. Ampirik özne, görünüşle uyumlu olmayı görev edinmiştir. Öte yandan aşkınsal özne de koşulların birliği olarak ortaya çıkmıştır. Bu bağlamda zaman-mekân ve kategoriler doğrudan aşkınsal öznenin boyutları olarak ortaya çıkmıştır.[29] Özne iki biçimin sentezinden oluşacaktır. Öznedeki düşünüyorum, düşünüyorum'a eşit olarak özneye bağlanacaktır ancak bu bir töze dönüşmeyecektir. Kant için artık özne, düşünüyorum'un ben'i ve düşündüğü kavramların ben'i olarak ikiye ayrılmıştır.[30] Bunun sonucunda özne hem aşkınsal karaktere bürünmüştür hem de sentezin bu ayrımını yapacak görevi üstlenmiştir. Deleuze'e göre, sentezin buradaki işlevi birbirine indirgenemeyen özneyi yırtarak ayırmasıdır.[31] Ancak, bu sentez Descartes'in Cogito'sunda eksik olan zamanı ortaya koyması bakımından önemlidir. Ona göre Kant, Descartes'in kuşkularını boşa çıkararak Cogito'nun ön varsayımsal doğası olan düşünmeyi aşkın düzeyde birleştirmiştir.[32] Bu noktada dikkat edilmesi gereken husus, Deleuze'ün Kant'ın aşkınsal olanından değil kavramları kullanımından etkilendiğidir.

Son olarak Deleuze, Kant'ın fenomen kavramını analiz etmiştir. Kant felsefesinden önce fenomen kavramı görünüş, kendinde şey olarak tanımlanmaktadır. Deleuze'e göre Kant, fenomen kavramını köklü bir değişikliğe uğratmıştır.[33] Kant'la beraber fenomen görünüş anlamından sıyrılarak beliriş anlamına sahip olmuştur. Bu bağlamda görünüş anlamında öz olmaktan çıkan fenomen, belirleniş ve belirlenişin koşullarını önemli kılmaktadır. Deleuze'e göre, görünüş-öz anlamı Kant'la beraber belirlenenin anlamı ya da anlamsızlığı olarak ortaya çıkmıştır. Çünkü Kant'a göre, insan zihninin fenomenal dünyayı nasıl algıladığı sorusu bilgi üretim sürecinde önemli bir unsurdur. Bunun sonucunda önceleri fenomene ait olan kendinde şey anlamı numene atfedilmiş olacaktır. Bu bağlamda özne kendinde şeyin bilgisine doğrudan erişemeyecek ancak fenomenal dünya hakkında bilgi sahibi olabilecektir. Kant fenomenden yola çıkarak görünüşe uyum sağlayan özneyi ampirik, uyum sağlamayanı da transandantal özne olarak tanımlar.[34] Deleuze transandantal alana yönelen özneyi aşkın olması bakımından olumsuzlamaktadır. Zira, bu durum özneyi oluşun dışına çıkarmaktadır.

2. Deleuze Felsefesinde Kant'ın Etkileri

Deleuze, geleneksel felsefeyi oluşturan; kategori, birlik, özdeşlik, öznellik ve temsil gibi kavramları yıkmaya çalışan büyük bir filozoftur. Deleuze'e göre, bahsi geçen tüm kavramlar düşünceyi körelten ve bir sisteme bağlı kılan kavramlardır. Filozofların ürettiği kavramlar, filozofun imzasını taşımaktadır. Deleuze ve Guattari'ye göre, filozoflar ürettiği kavramları kullandıkça kavramlarına bağımlı hale gelmektedir. Onlar, filozofların bu bağımlılığını ortadan kaldırmak için her filozofun kendi kavramlarını üretmesi gerektiğini düşünmüşlerdir. Bu bağlamda filozoflar, kendinden önceki filozofların düşüncelerine ve sistemine bağımlı olmaması için kendi kavramını yaratmalıdır.[35]

[27] Arslan Topakkaya*, Felsefe Din ve Kültürde Zaman* (İstanbul: Say Yayınları, 2017), 186.
[28] Deleuze *Kant Üzerine Dört Ders,* 69.
[29] Aras, *Gilles Deleuze'ün Felsefesinde Özne-Oluş'un Ontolojik Tasarımı,* 30.
[30] Deleuze, *Kant Üzerine Dört Ders,* 67-68.
[31] Deleuze, *Kant Üzerine Dört Ders,70.*
[32] Deleuze ve Guattari, *Felsefe Nedir?* 37.
[33] Deleuze, *Kant Üzerine Dört Ders,* 23.
[34] Deleuze, *Kant Üzerine Dört Ders,* 25.
[35] Deleuze ve Guattari, *Felsefe Nedir?,* 14.

Bunun sonucunda filozof, yaşadığı döneme aktarılan problemleri kendi ürettiği kavramlar aracılığıyla çözmeye çalışacaktır.[36] Deleuze ve Guattari filozoflara yüklediği kavram üretme görevini kendi felsefelerinde de yaşatmıştır. Buna bağlı olarak köksapı geliştirmişlerdir. Deleuze'un köksap düşünme modeli esasen hiyerarşik düşünme biçimi olan dikey felsefenin kabullerini ortadan kaldırmaktadır. Ona göre Kant'ın dikey felsefesinden Freud da etkilenmiştir. Freud'un Oedipus kavramında bu etkinin izlerini görmek mümkündür.[37] Freud, psikanalizde Oedipus ve Elektra sendromlarından bahsetmiştir. Freud'a göre, bireyin histerileri bilinçaltından kaynaklanmaktadır. Bu sebepledir ki o, çocukluktan itibaren gelişen cinsel dürtülerin bilinçaltı üzerindeki etkisini Oedipus ve Elektra sendromlarıyla açıklamıştır.[38] Oedipus sendromu çocuğun erken yaştan itibaren anneye duyduğu cinsel ilginin etrafında şekillenmektedir. Bu bağlamda bireyin yetişkinlik döneminde yaşadığı sorunların kaynağı çocuk yaşta bastırılan duyguların oluşturduğu duygu ve durum bozukluğu ile ilgilidir. Deleuze'e göre Freud, bilinçaltını yücelterek bilinçaltını Tanrı'nın yerine geçirmeye çalışmıştır.[39] Çünkü bireyin tüm davranışları tikel bağlantılar yerine bilinçaltıyla sınırlandırılmıştır. Deleuze ve Guattari köktenci anlayışa dayandığı gerekçesiyle Oedipus'a karşı AntiOedipus'u geliştirmişlerdir. Deleuze ve Guattari, Kant'ın aşkınsal felsefesine yönelttikleri eleştiriye 'psikanalitik metafizik eleştirisi' adını vermişler. Deleuze ve Guattari için içkin karaktere dayanarak oluşan Ödipal arzu aslında metafiziktir. Bu nedenle şizoanaliz Kantçı bağlamda oluşan eleştiridir.[40]

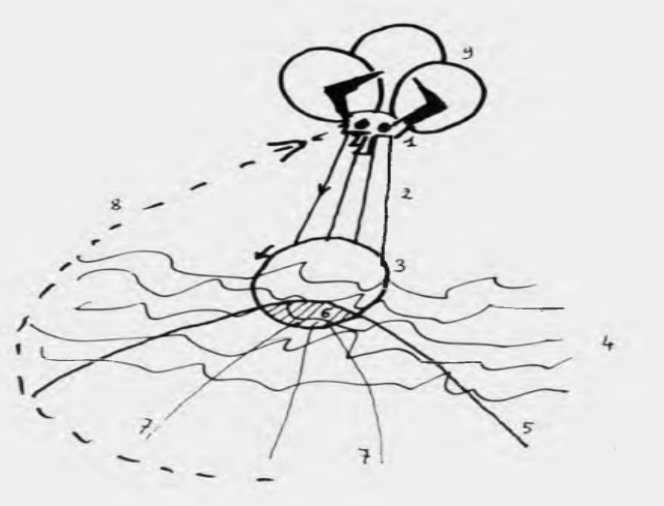
Deleuze ve Guattari temsili, arzunun tarifinin yanında, arzunun bastırılması ve arzuya şizofrenik olarak ihanet etmenin amacı olarak düşünmüşlerdir. Bu bağlamda arzu baskıcı olan temsilde tuzağa düşürülmüş olur. Böylece arzu, fabrika modeline dönüşür. Buna ilaveten Kant'ın tam algı sentezlerinin bilgiyi oluşturma sürecindeki etkinliği Deleuze ve Guattari'de arzulama üretiminin devinimine benzer.[41] Çünkü şizoanaliz, toplumun ve kültürün dayanaklarından bağımsız hareket etmektedir. Bunun sonucunda sistemlerin dışında arzu üretimi biçimi olarak özgür ve üretken olmaktadır. Şizoların üretiminde sistemler ve aşkınlık kriterlerinin aksine özgürlük ve içkinlik mevcuttur.[42] Dolayısıyla Deleuze ve Guattari'nin ürettiği, arzulama makineleri, şizo, şizoanalitik, organsız beden gibi birçok kavramın Kant formülasyonundan etkilendiği düşünülebilir.

Deleuze ve Guattari'ye göre kavramlar, kavramsal kişiliklere döndüğü zaman sorunlar ortaya çıkmaktadır. Örneğin Kant'ın koşulu, Aristoteles'in töz'ü, Descartes'in cogito'su gibi kavramların kişiliğe dönüşmesi filozofun kavramı öncelemesi ve üzerinde bir yapı inşa etmesinden kaynaklanmaktadır.[43] Kavram bu bakımdan artık kendi anlamını aşarak bir yapının temelini ya da kökünü oluşturmaya başlamaktadır. Kavramın köklenip yukarı doğru hareketi de onların kişiliğe dönmesinin nedenlerinden biridir. Oysa Deleuze ve Guattari'ye göre, kavramlar cisimlerle beden kazanır ve böylece var olur ancak kavram yine de organsız beden gibi cisimsizdir. Bu tanımlama, kavramları yön belirleyen konumlardan uzaklaştırmaktadır. Bu durum Kant'ın uzam ve zamanı kategorilerden ayırmasına benzemektedir. Uzam ve zaman hem kategori olarak değerlendirilir hem de diğer kategorilerden bağımsızdır. Bu nedenle uzam ve zaman kavramın koordinatları değildir.[44] Baker'e göre Deleuze'ün Kant'ın uzam ve zamanı kategorilerden nasıl çıkardığını göstermesi önemli bir gelişmedir.[45] Çünkü Deleuze bu noktada Kant'ın artık özne kurulumuna geçtiğini göstermiştir.

---

[36] Gilles Deleuze, *Bergsonculuk*, çev. H. Yüceger. (İstanbul: Otonom Yayıncılık, 2006), 14.
[37] Ahmet Cevizci, *Felsefe Sözlüğü* (İstanbul: Paradigma Yayınları: 2010), 408.
[38] Gülperi Putgül Kökbaşı, "Histeriden Oedipus'a Freud Teorisinde Kadınlık ve Cinsellik," *Madde Diyalektik ve Toplum Dergisi* sayı: 3 (2020): 207.
[39] Gilles Deleuze ve Felix Guattari, *Anti-Öedipus Kapitalizm ve Şizofreni 1*, çev. Fahrettin Ege, Hakan Erdoğan ve Mustafa Yiğitalp. (Ankara: Bilim ve Sosyalizm Yayınları, 2020), 90.
[40] Eugene W. Holland, *Deleuze ve Guattari'nin Anti Oedipus'u Şizoanalize Giriş*, çev. Ali Utku ve Mukadder Erkan. (İstanbul: Otonom Yayıncılık, 2013), 44-45.
[41] Holland, *Deleuze ve Guattari'nin Anti Oedipus'u Şizoanalize Giriş*, 59, 64.
[42] Sinan Kılıç, *Deleuze-Guattari Şizoanaliz Yaratıcı Bir Fark ve Arzu Ontolojisi* (Ankara: Sentez Yayıncılık, 2013), 120.
[43] Deleuze ve Guattari, *Felsefe Nedir?*, 16.
[44] Deleuze ve Guattari, *Felsefe Nedir?*, 28.
[45] Gilles Deleuze, *Kant Üzerine Dört Ders*, çev. Ulus Baker. (Ankara: Öteki Yayınevi, 2000), 10.

Öte yandan Deleuze ve Guattari, felsefe tarihinde birden fazla sistemin olmasını da sistemlerin birbirini yanlış anlamasından değil, bu sistemlerin kendilerini aşkınlığın farklı sunumları olarak görmesinden kaynaklandığını düşünmüşlerdir. Çünkü inşa edilen her sistem kendisine tek ve biricikliği atfetmiştir. Bu bağlamda filozofların ortaya koydukları birbirinden farklı olsa da amaçları bakımından benzerlik taşımaktadır. Ancak Deleuze ve Guattari'nin önceliği fark içkin olanların içindeki farkı deneyimlemekten ortaya çıkmaktadır.[46] Deleuze ve Guattari, felsefenin tarihini portre sanatına benzeterek filozofların sürekli benzer olanı yaptıklarını söyler. Filozoflar birbirinin dediğini değil, yaptığını taklit eder. Bu bağlamda filozofların zihin faaliyetlerini mekanik portrelere benzetmektedirler. Buna örnek olarak da Kant'ın zihin portresini çizmişlerdir.

Deleuze ve Guattari, bu şemayla Kant felsefesinin özetini sunmaya çalışmıştır. Şemaya göre numaralı bölümler: 1. ben ben diye yinelenen öküz kafalı *düşünüyorum*, 2. tümel kavramları temsil eden dört büyük başlık olan *kategoriler*, 3. kategorilerin devingen çemberi, 4. içselliği temsil eden *zaman*, 5. dışsallığı temsil eden *uzam*, 6. edilgen ben, 7. bilişimsel yargıların uzam ve zamanı kateden ilkeleri, 8. aşkın öznenin içkinlik düzlemi, 9. üç ide ya da aşkınlık yanılsamasına karşılık gelen *Tanrı, Ruh* ve *Dünyayı* temsil etmektedir.[47] Şema incelendiğinde Kant'ın felsefesinin aşkın, kendine dönük, kendi içinde temellendirilmiş yapısının eleştirel teması dikkat çekmektedir. Deleuze, Kant'ın sisteminde düşünceleri yöneten bu kavramların yine Kant tarafından üretildiği yanılgısına dikkat çekmek istemiştir.[48] Bu durum Kant'ın felsefesindeki bir paradoksu da ortaya çıkarmıştır. Çünkü öznenin kurulumu öznenin kendisi tarafından yapılırken aynı özne kendi kendisinin yasa koyucusu olarak belirlenmektedir. Kant felsefesinde görülen aşkın özne anlayışı Deleuze felsefesinde içkin yapıya dönüşmüştür. Çünkü Deleuze göre özne, katı olarak belirlenmenin dışında dinamik oluşumun içinde kendisini sürekli edimselleştirmelidir. Kant'ın aksine tamamlanmış ya da sınırlandırılmış özne oluşla beraber devinim yaşamaya geçmiştir.[49]

Diğer yandan Deleuze'de farklılık düşüncelerinin temeli özdeşliğin reddi olarak ortaya çıkmıştır. Özdeşlik, en genel tabiriyle kendi kendiyle aynı olan ve farklılıklardan ayrılandır.[50] Batı metafiziğinin temelinde yatan özdeşlik kendi içinde değişime uğramayan ve gerçekliği bu ilkeye dayanan şeydir. Aristoteles mantığındaki özdeşlik, önerme

[46] Sercan Çalcı, "Deleuze ve Guattari'de Dilin Yersiz-yurtsuzlaşması: Emir-Sözcüklerinden Tercihler Mantığına," *Düşünme Dergisi*, sayı: 2 (2012): 7.
[47] Bkz. Deleuze, *Felsefe Nedir?*, 56.
[48] Philip Goodchild, *Deleuze ve Guattari Arzu Politikalarına Giriş*, çev. Rahmi G. Öğdül. (İstanbul: Ayrıntı Yayınları, 2005), 94.
[49] Aras, *Gilles Deleuze'ün Felsefesinde Özne-Oluş'un Ontolojik Tasarımı,* 10.
[50] Cevizci, *Felsefe Sözlüğü*, 1227.

içindeki gerçekliğin ölçüsü olarak kabul edilir. Bunun yanında özdeşliğin, var olanın özüne yönelik olması da mevcuttur. Özdeşlik, sadece kavramlar ya da nesneler arası değildir, toplumsal boyutta da mevcuttur. Sözgelimi ırklar ve kültürler arası farklılığın ortaya çıkması temelde aynı ırk ya da kültüre sahip olanlar arasındaki özdeşlik düşüncesinden kaynaklanır. Deleuze'e göre özdeşlik, farkı bir kökene sabitlediği için yadsınmalıdır. Özellikle Descartes, Kant, Hume'un felsefesinde özdeşlik, aşkınsal düşünme, öz, Tanrı, idea gibi koşullarla başlamıştır.[51] Deleuze, Batı düşünme merkezli bu özcü anlayışa köksap düşünme yöntemiyle karşılık vermiştir. Ağaç biçimli düşünme yapısı yükseklikten aşkınlığa geçişi simgelerken köksap, aşağı ve yanlara doğru içkinliği temsil etmektedir.[52] Köklerden kopma ya da köke bağlı olmama durumu köksapı özdeşlikten uzaklaştırmaktadır. Bu bağlamda farklılıkları ortaya koyan ve onu kendi içinde özcü ya da özdeş kılmayan bir anlayış geliştirilmiştir.

Sonuç

Deleuze kıta felsefenin en dikkat çeken filozoflarındandır. Deleuze'ü farklı kılan felsefenin yanında sanat, sinema gibi toplumsal konulara yer vermesidir. Bu nedenle felsefe, sinema, mimarlık, sosyoloji gibi birçok alanın araştırma merkezine dâhildir. Deleuze ve Guattari, herhangi bir sisteme sahip değillerdir. Bu sistemsizlik düşüncesinin perde arkasında Nietzsche'nin düşünceleri de etkili olmuştur. Öyle ki Deleuze, Nietzsche'nin etkisiyle her anın kendi yaratıcı gücü olduğunu düşünerek farkın kendini tekrar ettiğini düşünmüştür. Bu düşünceden hareketle farkın olumlanması ve bu olumsallığın da fark ve tekrar kendisini dönüştürdüğünü ifade etmiştir. Deleuze, Kant okumalarında da fark ve tekrarın bir sistem içinde nasıl geriye doğru ket vurduğunu göstermek istemiştir. Dolayısıyla Kant okumaları, merkeziyetçi ve tek tip düşünme modelinin en açık örneği olarak sunulmaktadır. Çünkü temelde ağaç biçimli düşünme geleneği, düşüncede farkı ortadan kaldırmakta ve olumsallığı yok saymaktadır. Deleuze bunun karşısında köksap düşünme modelini geliştirmiştir.

Köksapsal düşünme ağaç biçimli düşünme geleneğinin tersi olarak ortaya çıkmıştır. Felsefe tarihindeki hakikat temelli düşünce sistemini temsil eden ağaç biçimli düşünce yöntemi özdeşlikçi düşüncenin sembolü halindedir. Deleuze'ün metinleri içinde hiyerarşik sıralama mevcut değildir. Guattari ile beraber kaleme aldıkları eserler, okurları için istedikleri yerden açılabilen kapılardır. Bu nedenle herhangi bir sisteme bağlı olan, hiyerarşi oluşturan felsefeleri reddetmişlerdir. Deleuze ve Guattari'nin filozoflar için biçtiği rol kavramları üretirken onları bir sistemin temsili olarak geliştirmemektir.

Deleuze, kendi felsefi çizgisini oluşturmadan önce de kendinden önceki filozofları detaylı bir şekilde okumaya özen göstermiştir. Bu bakımdan okudukları arasındaki en önemli filozoflardan birisi olan Kant, Deleuze'ün düşünceleri üzerindeki etkili olmuştur. Kant'ın sistematiğini, aşkınsal özne anlayışını, aşkınsal zaman ve uzam yaklaşımını reddetse de Kant'ın yöntem ve kavram üretiminden etkilendiğini söylenebilir. Ancak, Kant'ın kavramları ürettikten sonra bir sistemin içinde anlamından uzaklaştırmasını eleştirmiştir. Kant'ın kategorilerle mümkün deneyimleri tek başlarına anlamsızlaştırması Deleuze tarafından eleştirilmiştir. Çünkü bu durum deneyimleri bilimselliğin gerisine alarak kategorilere bilimsellik özelliği yüklemiştir.

Deleuze, kategorilerin yanında zaman ve uzam kavramlarının kategorilerin dışında apriori form kazanmalarını da eleştirmiştir. Çünkü son durumda zaman ve uzam, hareketin ve deneyimlerin de belirleyici unsuru haline gelmiştir. Kant öncesi sistemlerin birçoğunda zaman, harekete bağlı olmasına rağmen, Kant'ın ayrımıyla beraber hareketin belirleyici unsuruna dönüşmüştür. Bu dönüşüm harekete bağlı zaman algısını, zamana bağlı hareket olarak değiştirmiştir. Dolayısıyla zaman ve uzam deneyim ve hareketten önce belirlenen apriori form kazanmıştır. Deleuze zaman-uzam ve kategoriler halinde ilerleyen eleştirilerini temelde özne eleştirisiyle tamamlamıştır. Çünkü Deleuze felsefesinde oluş ve farkın ana unsuru olan özne, Kant'ın ayrımıyla beraber aşkın ve kurucu olma forma

[51] Kılıç, "Deleuze-Guattari: Yersizyutsuzlaştırma Makinesi Olarak Şizoanalitik Fark ve Arzu Ontolojisi," 20.
[52] Gilles Deleuze ve Felix Guattari, *Kapitalizm ve Şizofreni II. Bin Yayla*, çev. Ali Akay. (Ankara: Bağlam Yayınları, 1993), 24.

dönüşmüştür.

Deleuze ve Guattari'nin felsefesi, Kant'ın sabit özne anlayışına karşı çıkarak farklı bir bakış açısı sunmuştur. Kant'ın sabit ve merkezi öznesi hem kapitalist hem de Oedipal toplumlarda bireyi tanımlayan özneyi temsil etmektedir. Deleuze ve Guattari ise öznenin sabit değil, sürekli değişim ve oluş içinde olması gerektiğini düşünmüşlerdir. Onlara göre, kapitalist ve Oedipal toplumlar bireyi belirli roller ve kimliklere sabitler, ancak özne bu sabitlenmelere direnmelidir. Göçebe olan özne hiçbir yere ya da kimliğe bağlı olmayan, sürekli hareket halinde olan yersizyurtsuz bir varlıktır. Yersizyurtsuzluk özneyi özgürleştirmektedir. Bu durum öznenin sürekli olarak kendini yeniden inşa ettiği, değişim halinde bir varlık olduğunu gösterir. Böylece, Kant'ın sabit ve merkezi özne anlayışına karşı, değişken ve özgürleşmiş bir özne anlayışı geliştirmişlerdir.

Özgür ve merkeziyetsiz geliştirilen özne bir oluşun içinde devinim halindedir. Oluşun içindeki özne, devinim halinde farkın ortaya çıkmasını sağlayacaktır. Aksi halde devlet biçiminde özne ortaya çıkacaktır. Çünkü öznenin sabit ve belirlenmiş bir yapıda temellendirilmiş olması devletin bireyler üzerindeki kontrol mekanizmaları arasında benzerlik oluşturmaktadır. Devlet bireylerin oluşturmuş olduğu bir yapı olmasına rağmen sahip olduğu mekanizmalarla bireylerin özgürlük alanını sınırlandırmaktadır. Kant'ın öznesi de zihinsel süreçlerinin etkinliğiyle özneyi sınırlandırmaktadır. Buradan anlaşılacağı üzere Deleuze kategoriler, zaman, uzam ve özne eleştirileri ile Kant'ın bir bütün olarak sunduğu sistemin kontrolcü ve aşkın olma dinamiklerine dikkat çekmek istemiştir. Deleuze'ün bu eleştirilerin sonucunda Kant felsefesinden etkilendiği de görülmektedir. Özellikle Kant›ın felsefesini, aşkınlık ve sabit özne anlayışları üzerinden eleştirirken, bilginin ve deneyimin yaratıcı ve dinamik biçimine dikkat çekmiştir. Bu eleştiriler, Deleuze'ün felsefesinin temel taşlarından birini oluşturarak, modern felsefenin gelişiminde önemli bir yer tutmuştur.

Kaynakça

Cevizci, Ahmet. *Paradigma Felsefe Sözlüğü*. İstanbul: Paradigma Yayıncılık, 2010.

Çalcı, Sercan. "Deleuze ve Guattari'de Dilin Yersiz-yurtsuzlaşması: Emir-Sözcüklerinden Tercihler Mantığına," *Düşünme Dergisi* sayı: 2 (2012): 6-28.

Çitil, Ahmet Ayhan. *Kant Okumaları*. İstanbul: Dergâh Yayınları, 2021.

Deleuze, Gilles ve Felix Guattari. *Anti-Öedipus Kapitalizm ve Şizofreni 1*. Ankara: Bilim ve Sosyalizm Yayınları, 2020.

Deleuze, Gilles ve Felix Guattari. *Felsefe Nedir?*. Çeviren: Turhan Ilgaz, İstanbul: YKY Yayınları, 2001.

Deleuze, Gilles ve Felix Guattari. *Kapitalizm ve Şizofreni I.* Çeviren: Ali Akay, İstanbul: Bağlam Yayınları, 1990.

Deleuze, Gilles ve Felix Guattari. *Kapitalizm ve Şizofreni II*. *Bin Yayla*. Çeviren: Ali Atay, Ankara: Bağlam Yayınları, 1993.

Deleuze, Gilles. *Bergsonculuk*. Çeviren: H. Yücefer, İstanbul: Otonom Yayınları, 2006.

Deleuze, Gilles. *Kant Üzerine Dört Ders*. Çeviren: Talat Kılıç, İstanbul: Kabalcı Yayıncılık, 2018.

Deleuze, Gilles. *Kant Üzerine Dört Ders*. Çeviren: Ulus Baker, Ankara: Öteki Yayınevi, 2000.

Deleuze, Gilles. *Zaman-İmge*. Çevirenler: Burcu Yalçın ve Emre Koyuncu, İstanbul: Norgunk Yayıncılık, 2004.

Erdem, Cengiz. *Ölümsüzlük Teorisi ve Gilles Deleuze*. Kült Neşriyat E-Kitap, 2013.

Goodchild, Philip. *Deleuze ve Guattari Arzu Politikalarına Giriş*. Çeviren: Rahmi G. Öğdül, İstanbul: Ayrıntı Yayınları, 2005.

Holland, Eugene W. *Deleuze ve Guattari'nin Anti Oedipus'u Şizoanalize Giriş*. Çevirenler: Fahrettin Ege, Hakan Erdoğan ve Mustafa Yiğitalp, İstanbul: Otonom Yayıncılık, 2013.

Kant, Imanuel. *Pratik Usun Eleştirisi*. Çeviren: İsmet Zeki Eyüboğlu, İstanbul: Say Yayınları, 2020.

Kılıç, Sinan. "Deleuze-Guattari: Yersizyutsuzlaştırma Makinesi Olarak Şizoanalitik Fark ve Arzu Ontolojisi." Doktora Tezi, Bursa Uludağ Üniversitesi, 2012.

Kılıç, Sinan. *Deleuze-Guattari Şizoanaliz Yaratıcı Bir Fark ve Arzu Ontolojisi*. Ankara: Sentez Yayıncılık, 2013.

Kökbaşı, Gülperi Putgül. "Histeriden Oedipus'a Freud Teorisinde Kadınlık ve Cinsellik," *Madde Diyalektik ve Toplum Dergisi* (2020): 203-212.

Küçülalp, Kasım. "Deleuze'ün Felsefe Kavrayışı," *Kaygı* (2009): 131-145.

Ölçer, Hamit ve Himmet Hülür. "Deleuze ve Guattari'de Köksapsal Düşünce," *Kavramlar ve Kuramlar Düşünce Bilimleri* (2020): 849-861.

Topakkaya, Arslan. *Felsefe, Din ve Kültürde Zaman*. İstanbul: Say Yayınları, 2017.